

## MEHMED KOSKI-PAŠINA DŽAMIJA I VAKUF U MOSTARU

U najstarijem dijelu grada Mostara, oko dvadeset metara južno od čuvene mostarske pijace Male Tepe, nalazi se velebna i masivna Mehmed Koski-pašina džamija.<sup>1)</sup> Ova je džamija sagrađena tik uz lijevu obalu Neretve, sa istoka i sjevera je oivičena dućanima i pijacom, dok sa strane zapada i juga, kuda protječe Neretva, ima otvoren pogled. Najljepši pogled na ovu džamiju imamo sa mostarskog starog mosta. Kad stranac stane na stari most i pogleda uz Neretvu, najprije će mu u oči upasti ova džamija i njena bijela munara. Zato je ova džamija bila više puta predmet kako kista i vješte rukle umjetnika tako isto i objektiva fotografskog aparata. Ova je džamija mnogo puta snimana od domaćih i stranih turista jer ona, poslije Karadobegove džamije i Starog mosta, predstavlja najveću atrakciju našega grada.

<sup>1)</sup> Iz vakufname Mehmed Koski-pašine kao i iz natpisa više džamijskih vrata, saznajemo da je vakifovo pravo ime Muhamed a ne Mehmed.

Mehmed-Koski pašina džamija spada među najvrjednije spomenike našega grada. Od 36 mostarskih džamija i mesdžida samo su tri presvođene kubetima, dok su sve ostale prekrivene običnim krovovima. Te tri džamije su Karadozbegova, Nesuhage Vučijakovića i Mehmed Koski-pašina. Po datumu gradnje ova džamija dolazi na sedmom mjestu, dok po arhitektonskoj vrijednosti ona dolazi odmah iza Karadozbegove. Pored Starog mosta, koji se s pravom može nazvati čudom arhitektonske turske umjetnosti i Karadozbegove džamije, ova džamija služi kao najvrjedniji spomenik našega grada.

Pristup džamiji moguć je samo s jedne, i to s istočne strane. Kroz uski i na čemer građeni hodnik, iznad koga se danas nalazi privatni stan, ulazi se u dosta prostrano i strmenito dvorište u dnu koga se smjestio šadrvan. Džamija je sagrađena nad samim hridinama vječnog šumeće Neretve a njena munara udaljena je jedva pet metara od njenog lijevog ruba.

S obje strane džamijskih vrata nalaze se u visini 70 cm kamene sofe (trijem), koje su izrađene iz velikih komada tesanog kamena. Ovo je kamenje tesano negdje na strani i ovdje dovlačeno a ona sila, koja ga je dovlačila, morala je biti ogromna. Sofe natkrivaju tri, u obliku prilično udubljenih polulopti izrađena kubeta, koja se oslanjaju na četiri debela i masivna kamena stupa čiji su kapiteli jednostavni i bez ikakvih dekoracija. Kako sofe tako i kubeta građena su veoma masivno i izgleda da je graditelj ove džamije najveću pažnju posvetio masivnosti. S pročelne i s pobočnih strana kubeta počivaju na pet šiljastih i također od kamena izrađenih lukova.

Sa tri strane pružene su od kubeta u kosom položaju drvene grede, koje se oslanjaju na 14 tankih drvenih stupova. Kako kubeta tako i ove grede prekrivene su plehom. Džamijsko predvorje je sa svih strana ograđeno sa po 75 cm visokim kamenim pločama. Od svih mostarskih džamija ovako je predvorje građeno još samo u Karadozbegove džamije. Ovo je sve učinjeno da bi se predvorje zaštitilo od udara vjetra, koji u Mostaru može gdje kada biti veoma jak.<sup>2)</sup>

Kroz niska i na čemer građena vrata ulazi se u samu džamiju. Džamija je zračna i akustična. Svojom impozantnošću i masivnošću svojih dimenzija ona djeluje na posmatrača veoma impresionistički. Baza džamije je pravokutnik čija je stranica duga 12,80 a široka 12,70 metara, pa prema tome ona, ne računajući predvorja, zaprema prostor od 163 m<sup>2</sup>. Tačno prema džamijskim vratima nalazi se u suprotnom zidu masivni i u obliku visokog portala izrađeni mihrab, koji je ukrašen i zasvođen jednim redom majstorski izrađenih stalaktita. S desnu stranu mihraba nalazi se masivni i također od kamena izrađeni minber. U desnom uglu od vrata sagrađen je mahfil, koga drže četiri tanka kamena stupa, a ispod njega se nalazi ulaz u munaru.

Nad četiri glavna zida nadograđen je osmougaonik a nad ovim je izrađena velika i prilično udubljena kuba. U uglovima se nalaze kamene i stalaktitima ukrašene konzole. Nutrinu džamije ukrašava još 25 prozora od kojih se po pet nalazi u tri glavna zida, dva u zidu od vrata i po jedan na svakoj strani osmougaonika. Kako vanjština

<sup>2)</sup> Kad je ovo proširenje predvorja izvršeno ne zna se tačno ali je sigurno da ono nije postojalo kad je džamija sagrađena.

džamije tako i njena nutrina je bez kakvih naročitih dekoracija. Nutrina džamije je mjestimično malo izbojena i ukrašena a svježina tih boja, koje predstavljaju neke krupne cvjetove, još se i danas dobro opaža.

Munara je prigradena uz desni zid s vana i ona čini dobar sklad u odnosu na samu masu džamije. Ima 78 kamenih stepenica a šupljina prostora munare iznosi 1,30 metara. Dok su šerefe kod Kanadozbebove i Roznamedžine munare izradene i stalaktitima ukrašene, dotle kod ove munare nema ništa i ona je bez ikakvih dekoracija. Kako munara tako i džamija građeni su iz tesanog bijelog vapnenca koji je veoma podesan za izradu i ornamentisanje.

Neposredno spram džamije, kojih desetak metara sjeverno, nalazila se je do februara 1951 godine i hanikah-medresa istoimenog vakifa. Medresa se je sastojala iz devet prizemnih kvadratičnih soba poredanih u redu jedna do druge, i jedne oveće sobe koja je u početku služila kao simahana (soba za obavljanje zajedničkog zikira) a kasnije, kada je hanikah pretvoren u medresu, kao dersšana ili predavaonica. Čitava medresa bila je prekrivena pločom i pred njom se je nalazilo dosta prostrano i strmenito dvorište. Ova je medresa radila i služila svojoj svrsi sve do 1918 god. kada je definitivno prestala sa radom.

Na dnu džamijskog dvorišta, tačno na sredini između džamije i medrese, nalazi se šadrvan (vodoskok). Šadrvan je deseterouglast i građen je uglavnom kao i svi ostali. On se sastoji iz malog bazena iz kojeg voda izbija u vis i prelijeva se preko oboda u veliki bazen iz kojeg se opet otpušta kroz šest česama. Oba bazena prekrivena su željeznom mrežom, izrađenom u obliku kupole. Vodoskok natkriva pločom pokrivena i u obliku šesterostrane piramide izrađeni krov, koji se oslanja na šest čoškastih i od kamena zidanih stupova. Na stupovima koji su okrenuti prema ulaznim vratima uzidane su dvije ploče sa isklesanim tahrhima iz kojih se jasno daje razumjeti da je šadrvan sagrađen 1195 (1781) godine. Ovaj šadrvan radio je i služio svojoj svrsi sve do proljeća 1950 god.

Podvrh desnog stupa, gledajući od ulaznih vrata, stoji napisano:

لقد جاء في صحائف الأيام مشورا  
من هجرة النبوة تعبير الحروف محسوبا

što u slobodnom prevodu znači: »Iz prijašnjih vremena je uobičajeno i rašireno da se godine po Hidžretu izračunavaju po vrijednosti slova.« Na lijevom stupu stoji napisano:

تا يخ هذا البناء المفرح حدوثا  
وسقيهم ربهم شرابا طهورا

što znači: »Godina gradnje i postanka ove vesele zgrade je »Svemoćni bog ih napojio čistom vodom« 1195«. Kad ovaj drugi dio stiha,

odnosno ajeta iz Kur-ana, preračunamo po »ebdžed hesabu« dobićemo godinu 1195-u po Hidžri, koja je i napisana pod riječju »ve seka-hum«. Ova godina odgovara 1781 po gregorijanskom kalendaru.<sup>3)</sup>

O osnivaču gornjih zadužbina imamo u pisanim dokumentima nešto sačuvanih vijesti, koje nam omogućuju da potpuno utvrdimo identitet velikog yakifa. Iz pisanih izvora saznajemo da je Mehmed Koski-paša bio ne samo naše gore list nego da je rođen u samom gradu Mostaru u kome je podigao monumentalnu džamiju i uz nju hanikah medresu, ovjekovječivši na taj način sebi spomen u ovom kraju dok je svijeta i vijeka. Kada je rođen i gdje, i na koji način proveo djetinjstvo i mladost ne znamo tačno. Kod velikog vezira Lala Mehmed-paše Sokolovića (1604—1606) bio je roznamedjija (kronik) a godine 1014 (1605) postao je vojni desetrdar.<sup>4)</sup> Obnašanje ovako visokih zvanja daje povoda tvrdnji da je on na dvoru velikog Sokolovića bio veoma uticajna ličnost. Pošto je Mehmed-paša Sokolović više godina ratovao po Ugarskoj i Austriji, možemo dalje tvrditi da ga je u svim tim ratnim pohodima, kao njegov kroničar, pratio i Mehmed Koski-paša kao i da je aktivno učestvovao u svim onim vojnim operacijama, koje je Sokolović vodio. Iz pisanih dokumenata još saznajemo da se je on iza smrti vezira Sokolovića, 15 safera 1015 (14 maja 1606), povukao u mirovinu.<sup>5)</sup> Da li je ovo njegovo povlačenje uslijedilo zbog starosti i bolesti ili su tome bili uzrok politički momenti ne možemo ništa pozitivno tvrditi. Budući je Mehmed paša svrgnut s položaja velikog vezira intrigom svoga rodaka Derviš-paše Sokolovića, što je prouzrokovalo da je do tri dana iza toga naprasno umro, može se dalje tvrditi sa dosta vjerojatnosti da je to ozlojedilo našeg ponosnog hercegovca i bilo uzrokom da on zauvijek napusti politički život i povuče se u mirovinu. Poslije povlačenja Mehmed Koski-paša je živio još pet godina i umro je 1020 (1611) godine. Gdje je proveo zadnje dane života kao i gdje je umro i pokopan ne znamo tačno.<sup>6)</sup> Iz njegove vakufname (zakladnice) saznajemo da mu je ocu bilo ime Mustafa kao i da je imao dva brata Mahmuda i Ahmeda od kojih je Mahmud bio veoma učen i uživao u svoje vrijeme u Mostaru glas velikog alima.

Original Mehmed Koski-pašine vakufname nije nam se sačuvao nego samo jedan njen prepis, koji se danas čuva u Vakufskom povjerenstvu u Mostaru. Prepis je napravio 1170 (1756) godine Ahmed Vejzović, sin Hadži Husejnov na dobrom pergamentu i lijepim ta'lik pismom. Vakufnama je pisana u obliku knjige oktav formata i sadrži 17 lista.<sup>7)</sup>

<sup>3)</sup> Ove dvije tarih ploče pisane su lijepim i čitkim sulus pismom sa djelomično transkribovanim riječima a njihova veličina iznosi 25 × 40 cm.

<sup>4)</sup> Dr. Safetbeg Bašagić: Znameniti Bošnjaci i Hercegovci u turskoj carevini, str. 46.

<sup>5)</sup> Ibidem str. 46, Sidžili Osmani, svezak IV, str. 139.

<sup>6)</sup> Od izvjesnog broja starijih ljudi iz Mostara može se čuti legenda da je Mehmed Koski-paša za vrijeme gradnje džamije bio pozvan na vojnu kod Livna, gdje je i poginuo a gradnju njegove džamije dovršio je brat mu Mahmud ef.

<sup>7)</sup> Iz jedne bilješke na margini saznajemo da je tačnost prepisa vakufname potvrdio 1170 (1756) mostarski kadija Sulejman.

Sama vakufnama pisana je perziskim i turskim jezikom. Na temelju uvoda, koji je pisan perziskim jezikom, da se zaključiti da je njen sastavljač ne samo dobro vladao sa spomenuta dva jezika nego da je još bio jak na peru kao i savršen stilista. Uvod vakufname pisan je rimovanom prozom i u njemu se na dubokom i na način veliča i slavi ime svemogućega boga. U vakufnami je navedeno i rastumačeno više ajeta (rečenica iz Kur-ana) i Muhamedovih a. s. hadisa, koji se odnose i govore o svrsi zavještanja. U drugom većem dijelu vakufname potanko je i taksativno nabrojeno šta sve vakif zavješćuje i koje sve službenike određuje. Ovaj dio zakladnice mi ćemo temeljito iscrpiti izostavljajući sve one brojne i opširne stavove, koji se ne odnose na predmet naše teme.

Iz zakladnice saznajemo da je Mehmed Koski-paša uvakufio 200.000 zdravih akči kao i da je na sedam godina prije pisanja iste t. j. 1014 (1605) bio odredio za muteveliju nekog Hadži Ibrahima, sina Muratova. Navedenu svotu novca vakif je zavješćao za podizanje džamije u kasabi Mostaru a ostatak da se daje na rebah (priplod) od 11 do 12 posto, uz čvrst zalog i dobre jamce, i to samo pobožnim i sa poštenjem i povjerenjem poznatim ljudima.

Iz zakladnice dalje saznajemo da je vakif imao brata šejh Mahmud efendiju, koji je bio učen jer ga naziva počasnim imenom »fachruš-šujuh« (ponos šejhova) i ovlašćuje ga da u njegovo ime kupi od Mustajbega Alajbegovića sina Osmanbegova posjede u blizini Mostara, zvane Suhodol, Dobrić i Vrančići. Dalje ga ovlašćuje da sve te posjede na njega kod suda uknjiži i pripoji ih ostalim njegovim imanjima (baščama, čiflucima i kućama). Nakon što se državni dade desetina kao i ostali uobičajeni prirezi sav ostali prihod određuje da se troši za održavanje džamije i tekije. Kiriju koja se prima od dućana određuje da se također troši u potrebe njegovih zadužbina.

Na jednom drugom mjestu vakif za svoga brata Mahmud efendiju veli doslovno ovo: »Ovlašćujem svoga uvaženog brata šejh Mahmud efendiju da prema svom svijetlom mišljenju i vlastitom nahođenju u svim vakufskim stvarima upravlja. Njemu se u ovome ni od bližnjih ni od daljnjih rodaka ne smije niko suprotstaviti. Potpuno je samostalan u trošenju vakufske imovine i u postavljanju i svrgavanju vakufskih službenika. On ima pravo da sve ove iznesene uvjete (u vakufnami) iz temelja izmijeni kao i da ih umanji ili ili proširi. U njegovoj ruci se nalazi cijeli vakuf sa svim svojim prihodima pa zato neka se cijeli vakuf upravlja prema njegovim naredbama.«

Na temelju izloženog citata može se jasno i nedvojbeno zaključiti da vakuf nije vodio gotovo nikakav nadzor kao ni brigu oko podizanja svojih ustanova. On je, bez dvojbe, kao visoki vojni funkcioner, smogao potrebnu količinu materijalnih sredstava i ta sredstva jednostavno predao svom bratu Mahmud efendiji, ovlastivši ga da u njegovo ime podigne džamiju i hanikah u Mostaru kao i davši mu u svemu tome potpuno odriješene ruke. Da je čitav nadzor i brigu oko podizanja gornjih ustanova vodio jedino i isključivo vakifov brat šejh Mahmud ef. potvrđuje nam i ta činjenica što je vakif umro na jednu godinu prije pisanja vakufname a na šest godina prije dovršenja džamije.

Iznad ulaznih vrata džamije nalazi se u zidu uzidana jedna ploča na kojoj je turskim jezikom i lijepim »nesh« pismom ispisan u tri reda i stiha tarih gradnje džamije.<sup>8)</sup> Ovaj je tarih dobrim dijelom tako oštećen i runiran da ga je u cijelosti uopće nemoguće pročitati. Naravno, oštećen prvi dio prvog stiha gdje se mogu pročitati samo zadnje dvije riječi »Muhamed paša«. Jedino se je pukim slučajem potpuno očuvao zadnji stih, koji je najvažniji jer nam on kazuje godinu gradnje džamije. Taj stih glasi:

سنه ۱۰۲۷

دیدى تاريخين انك روح قدس بیت رحمان و مقام صلحا

što u prevodu znači: Sveta duša reče joj kronogram. »Božija kuća i mjesto dobrih«. Iznad riječi »ve mekam« stoji napisano »sene« a ispod ove riječi »1027«.<sup>9)</sup>

Prema izloženom a i izračunavajući po »ebdžed-hesabu« brojčanu vrijednost slova iz druge polovine stiha, da se nedvojbeno zaključiti da je džamija sagrađena 1027 (1617) godine.

Turski putopisac Evlija Čelebija, koji je kroz naš grad proputovao 1664 god. napisao je u svom putopisu o ovoj džamije slijedeće: »Koski Mehmed pašina džamija blizu stare čuprije kao da je carska bogomolja; sva je zgrada s kraja na kraj lijepim olovom prekrita, a džamija je uredna. Više vrata je na gornjem pragu lijepim pismom ovaj tarih napisan:

حسبة الله محمد پاشا دیدى بوجامهیی یرنده اول  
دیدى تاريخين روح قدس بیت رحمان و مقام صلحا

سنه ۱۰۲۷

— Za volju Božiju sagrađi Mehmed paša ovu džamiju, neka bude umjesna. Tarih reče živa duša. »Božija kuća i mjesto dobrih« 1027 po H. (1617).<sup>10)</sup>

Evlija Čelebija je tačno pribilježio zadnji stih tariha, izostavivši u njemu samo riječ »anin«. Prvi dio prvog stiha izgleda da je tačno pribilježio dok je drugu polovinu omaškom pogrešno prepisao. Drugi stih tariha, koji je oštećen i koga je u cijelosti uopće nemoguće pročitati, Evlija Čelebija nije nikako prepisao.<sup>11)</sup>

<sup>8)</sup> Veličina ploče iznosi 35 × 65 cm.

<sup>9)</sup> Potpuno su jasno napisane i očuvane brojke 1, 0, i 2 dok je broj 7 djelimično oštećen ali potpuno jasan.

<sup>10)</sup> Šejh Sejfudin efendija Kemura Sarajlija: Iz Sejhatname Evlija Čelebije »GZM« od god. 1908 str. 330.

<sup>11)</sup> Hasan ef. Nametak u svome članku. »Mostarske džamije i njihovi vakufi« štampan u Novom Beharu od 15. V. 1937 broj 20 do 22 str. 272, identifikovao je godinu gradnje džamije sa godinom pisanja vakufname i ustvrdio da je džamija sagrađena 1021 (1612), što je pogrešno. Dr. Vladimir Čorović u svome djelu »Mostar i srpsko pravoslavna opština« posvetio je na strani 18 ovoj džamiji jednu rečenicu istakavši da se ističe sa svojim snažnim stupovima kao i da je sagrađena 1617 godine. Dr. Čorović je godinu gradnje džamije uzeo od Evlije Čelebije.

Vakif je u zakladnici taksativno odredio koji se službenici trebaju postaviti u džamiju, kao i kakvi oni moraju biti po svojim kvalitetima i sposobnostima. Naročito stroge uvjete postavlja za hatiba za koga veli da mora biti »dobar, skrajnje religiozan, da u detalje poznaje pravilno učenje Kurana, da je lijepa glasa i da znade na lijep način i po uobičajenom sunetu hutbu proučiti«. Njegova je dužnost da svakog petka kao i Bajrama prisutnom svijetu sa mimbere hutbu prouči, za koj posao određuje da mu se daje dnevno pet akči. Vakif dalje određuje da se za obavljanje pet dnevnih molitava postavi imam, koji također treba biti dobar i duboko religiozan. Dužnost imama je da svijet predvodi u pet dnevnih molitava kao i u svim noćnim namazima. Po završetku jutarnje molitve imam je dužan pred prisutnim džemaatom lijepo i na glas proučiti poglavlje iz Kurana »Jasin«; poslije ikindiye namaza poglavlje »Nebe« a nakon jaciye poglavlje »Mul-kj«. Za sav taj rad određuje da se imamu daje dnevno po sedam akči.

Za obavljanje muezinske dužnosti određuje da se postave dvojica, koji imaju lijep glas i koji su sposobni da ovu dužnost uredno i po propisima vjere obavljaju. Njihova je dužnost da kod svakog namaza naizmjenično ezan izuče. Oni su dalje dužni da nakon klanjanja podne namaza prouče jedno ašere (odlomak iz Kurana) a nakon ahšam-namaza tri ihlasa (poglavlje iz Kurana), za koji posao određuje da se obojici daje dnevno po pet akči. Osim ove dvojice vakif određuje da se postavi još jedan koji će muezinima petkom pomagati sallu učiti kao i salavate pred početak učenja hutbe. Vakif dalje određuje da se postavi još jedan (sigurno kao rezerva), koji će ispomagati u vršenju ove dužnosti. Ovoj dvojici određuje da se plaća po jedna akča dnevno.

Ovdje je vrijedno još spomenuti da je vakif za potrebe džamije zavještao i jedan ukoričeni musaf i 30 džuzova Kurana za koje strogo uvjetuje da se iz džamije ne smiju nigdje iznositi ni udaljavati. Za svjetlo, prostirku i palenje kandila određuje da se dnevno potroši po dvije akče.

Pored džamije vakif je u svojoj zakladnici izričito odredio da se iz sredstava, koji preteknu iza potpunog dovršenja džamije, sagradi hanikah »kome na daleko nek ne bude ravna«. U kojoj je godini hanikah sagrađen ne znamo tačno ali je sigurno da je on podignut nakon dovršenja džamije tj. iza 1617 godine. Hanikah se je sastojao iz deset soba od kojih je vakif najveću odredio za učenje tevhida a ostalih devet za stanovanje i to samo siromašnih sofija.

Postavljajući uvjete kakav treba biti šejh hanikaha kao i šta je njegova dužnost vakif određuje slijedeće. »Tko bude s dobrim djelima opravljen; ogrtačima znanja i plemenitosti okičen; tefsirska i hadiska djela (djela o tumačenju Kurana i Muhamedovoj a. s. predaji) bude mogao čitati; u teološkim naukama bude vješt i bude iz reda agilnih i vrlih učenja neka se postavi za šejha. Šejh je dužan da prilikom svake džume (molitva koja se obavlja petkom u podne) i Bajrama održi prisutnima u džamiji vaz (predavanje) kao i da u velikoj sobi hanikaha poslije svakog sabaha izuči tevhid sa sofijama, koji stanuju u devet soba. Tevhid će se učiti uz tespih, koji ima 1.000 zrna i koji je vlasništvo hanikaha. Svaki dan treba uz tespih proučiti 10.000 puta »La ilahe

illa Allah«, tako da se za sedam dana prouči 70.000 puta. Učenje tev-  
hida treba započinjati u petak a završavati u četvrtak i uoči petka  
dovu učiniti. Prije dove treba svaki proučiti po sto salavata, tri ihlása  
i jednu fatihu a sevap od svega toga neka se namijeni na vakifovu  
dušu. Učenjem tevhida treba da rukovodi šejh hanikaha za koji posao  
neka mu se daje dnevno po 12 akči.

Vakif dalje određuje da se između službenika njegovog vakufa  
kao i između sofija proberu petorica, koji će svaki dan poslije sabaha  
proučiti pet džuzova iz Kurana. Svake sedmice treba proučiti hatmu  
(cijeli Kuran) i uoči petka dovu učiniti. Sevap od proučene hatme odre-  
đuje da se najprije namijeni na svijetlu dušu Muhamed a. s.; zatim za  
duše četvorice njegovih nasljednika, zatim za duše vakifovih roditelja  
i napokan za samog vakifa. Ovim učenjem treba također da rukovodi  
šejh hanikaha za koji posao određuje da mu se povrh plate daje još  
jedna akča, tako da cjelokupna šejhska plata iznosi 13 akči dnevno.

Veliki vakif pobrinuo se je i za materijalno obezbjeđenje sofija,  
koji budu stanovali i podučavali se u njegovu hanikahu, pa je odredio  
da se svakom daje po dvije akče dnevno na ime hrane i izdržavanja.  
Za čišćenje hanikahskih prostorija određuje da se postavi jedan, koji  
će stanovati u hanikahu i kome treba dnevno plaćati po jednu akču.

Na temelju izloženih citata i izričitih odredaba vakifovih da se  
zaključiti da je šejhska dužnost bila dosta teška i odgovorna i da su  
se za nju tražile velike umne i moralne kvalifikacije. Iz same vakufna-  
me saznajemo da je prvi šejh ovog hanikaha bio vakifov brat šejh  
Mahmud ef. jer vakif izričito određuje da nazaret i mešihat pripadne  
njegovoj braći Mahmud ef. i Ahmed ef. Ko je na ovoj dužnosti nasli-  
jedio šejh Mahmud ef. nepoznato nam je, kao što nam je nepoznato  
više ime ijednog šejha ovog hanikaha sve do njegove likvidacije i  
pretvaranja u medresu.

Kada je ovaj hanikah pretvoren u medresu nije mi poznato, jer  
o tome u dokumentima meni pristupačnim nisam našao nikakva spo-  
mena. Sigurno je da je on postojao 1664, jer ga putopisac Evlija Čele-  
bija među medresama ne spominje, dok o Mehmed Koski-pašinoj džamiji  
daje čak i kraći opis.

U haremu pred Mehmed Koski-pašinom džamijom nalazi se grob  
nekeg mula Idrisa, sina Abdul Mumin-hodže, na čijem nišanu stoji  
napisano da je umro 1211 (1796) godine kao učenik medrese (tuvu-  
fije fi elmedreseti fi talebi el ilmi). Na temelju ovog natpisa da se  
zaključiti da je hanikah 1211 (1796) bio već pretvoren u medresu a  
sigurno je da je to pretvaranje uslijedilo i mnogo prije ovog datuma.

Punih 300 godina ova je medresa služila kao vrijedan rasadnik  
nauke u ovom kraju i kroz nju su prodefilovale brojne generacije.  
Nekoliko absolvenata iz zadnje generacije imamo i danas u životu  
dok u životu nemamo nijednog muderisa (profesora) ove medrese.  
Zadnji muderis ove medrese bio je Sulejman Hamza ef. Puzić, koji je  
umro 1941 godine i pokopan je u haremu kod Šarića džamije.<sup>12)</sup>

<sup>12)</sup> Na ovoj su medresi bili muderisi još muftije Mustafa Sidki ef. Karabeg  
(1832 — 1878) i Abdulah ef. Ridanović (1844 do 1917).

U daljnjem dijeļu zakladnice, vakif je odredio službenike, koji će upravljati njegovim vakufom i vršiti nadzor i kontrolu nad cjelokupnom vakufskom imovinom. Ti službenici su slijedeći: mutevelija, kjaib i džabija. Dužnost mutevelije je da ubire prihod od svih vakufskih posjeda i da vakufske službenike (muterziku) bez odugovlačenja i na vrijeme isplaćuje. Za taj rad određuje da se muteveliji plaća dnevno po osam akči. Katib je dužan da sve prihode, koji se ubiru od vakufskih posjeda, odmah proknjižava, za koji posao određuje da mu se daje dnevno po tri akče. Dužnost je džabije da prikuplja vakufske prihode i da ih na vrijeme muteveliji predaje, za koji posao određuje da mu se daje dnevno po tri akče. Kod postavljanja gornjih službenika vakif određuje da moraju biti poštteni kao i duboko religiozni ljudi.

Iz vakufname saznajemo da je prvi mutevelija ovog vakufa bio neki Hadži Ibrahim-čauš, sin Muratov, jer vakuf izričito određuje da se, nakon provedbe sudskih formalnosti, preda njemu na upravu cjelokupni vakuf sa svima svojim posjedima. Prema tvrdenju Hasan ef. Nametka, mutevelijsku dužnost u ovom vakufu dugo su godina obnašali članovi porodice Vugića, koji su ju nasljeđivali i s koljena na koljeno prenosili. Od 1215 (1800) do 1223 (1808)<sup>13)</sup> godine mutevelijsku dužnost u ovom vakufu vršila je neka Saima. Posljednji mutevelija ovog vakufa bio je rah. Smailaga Čemalović, koji je ovu dužnost vršio sve do fuzionisanja pomenutog vakufa i potpadanja pod upravu Vakufskog povjerenstva u Mostaru.

Za vakufskog nazira vakif je odredio i postavio svoga brata Ahmed ef. kome stavlja u dužnost da koncem svake godine, u zajednici sa mjesnim kadijom, pregleda sve mutevelijine i džabine račune. Za taj rad određuje da se kadiji daje dnevno po jedna akča.<sup>14)</sup>

Na kraju vakif određuje da poslije smrti njegove braće »tevljet, mešihat i nazaret« pripadne njihovim najboljim i direktnim potomcima i da se to pravo prenosi s koljena na koljena i iz stoljeća u stoljeće. Po izumiranju njegovih direktnih potomaka vakif određuje da gornje dužnosti pripadnu njihovim oproštenim robovima i da se to pravo prenosi također s koljena na koljeno i iz stoljeća u stoljeće, ali sa privolom i dozvolom kadijinom.

Ovdje je vrijedno još spomenuti da je vakufnama pisana polovinom mjeseca redžeba 1021 (august 1612) godine a kao svjedoci potpisali su je: Ahmed ef. sin sofi Velije, profesor i muftija u Mostaru; Muhamed ef., kadija iz Rudnika, Muhamed ef. kadija, šejh Muhamed ef. propovjednik, Derviš ef. Zuveli; Hasan ef. sin Memije, Ahmed ef. hatib u Mehmedbegovoj džamiji; Ahmed čelebi sin Hadži Velije; Abdi-čelebi sin hadži Alije i Mehmed beg sin Džafer gulam šaha.

Mehmed Koski pašin vakuf danas ne posjeduje gotovo ništa od onih posjeda koji se spominju u njegovoj vakufnami. Prema vakufskoj gruntovnici ovaj vakuf zaprema danas prostor od jednog dunu-

<sup>13)</sup> Ovo saznajemo iz dva ostavinska dokumenta, koji se nalaze kod Muhameda Muslibegovića, iz Mostara.

<sup>14)</sup> Interesantno je da vakif ne određuje nikakve plate naziru na temelju čega bi se dalo zaključiti da je on ovu dužnost vršio počasnno.

ma i 490 m<sup>2</sup> a to je ono zemljište koje se nalazi pod džamijom, dvorištem i haremom uz njih. U posjedu ovog vakufa nalazi se danas još samo nekoliko dućana, koji opasuju džamijsko dvorište sa istočne strane a koji danas daju vakufu malene i neznatne prihode.

Porodica Koskića, kao i velik broj drugih starih porodica, oдавно je izumrla u Mostaru. U jednom sidžilu mostarskog šeriatskog suda iz 1185 (1781) god. spominje se neki Salihbeg Koskija kao svjedok prilikom jednog vjenčanja. Proučavajući natpise sa muslimanskih nadgrobnih spomenika iz Mostara našao sam 1940 godine u haremu kod Karađozbegove džamije pokopanih dvojicu Koskića, izgleda braće, i to: Ahmedbega Koskića sina Ibrahimova, koji je umro 1272 (1855) i Alibega Koskića sina Hadži Ibrahimova, koji je umro 1284 (1867) godine. Po svoj prilici je sa ovim Alibegom izumrla muška loza porodice Koskića, jer ni najstariji ljudi Mostara ne pamte nijednog živog člana ove porodice. Na ovu porodicu nas još potsjeća i jedna kosa, koja se nalazi više mahale Luka a zove se Koskovina. Ova je kosa bez dvojbe nekad bila u posjedu porodice Koskića pa je po njoj i dobila ovaj naziv. Danas se ovo zemljište nalazi u posjedu porodice Gosta, koje im je agrarnom reformom pripalo od Muslibegovića.<sup>15)</sup>

Nedaleko Mehmed Koski-pašine džamije, kojih pedeset metara sjeveroistočno od nje, nalazi se još turbe dobrog i među starijim mostarskim muslimanskim svijetom veoma popularnog šejh Mahmud-babe. Turbe je sagrađeno na Maloj Tepi neposredno uz kancelariju muslimanskog pokopnog društva »Rahmet« a tik spram bivše zgrade Vakufskog povjerenstva u Mostaru. Zgrada turbe je jednostavno građena i osrednje je veličine. Imala je otvoren mali hajat pred vratima koga su držala četiri tanka drvena stupa. Sama zgrada bila je prezri-vena pločom a krov je bio izrađen u obliku četverostrane piramide. Početkom 1951 godine krov turbe se je srušio kao i hajat pred ulaznim vratima. Uspravno se još nalaze samo četiri glavna zida.

<sup>15)</sup> Dobrotom i razumjevanjem prijatelja Muhameda Muslibegovića iz Mostara uspio sam doći do 23 manja ostavinska turska dokumenta, koji nam omogućuju da utvrdimo izvjestan dio rodoslovlja porodice Koskića. Iz tih dokumenata saznajemo da je u Mostaru 1144 (1729) umro neki Ahmed Koskija i iza sebe ostavio ženu Fatimu i djecu Mejru i Saliha. G. 1223 (1808) umro je u Mostaru neki Salihbeg Koskić sin Mehmedbegov i iza sebe je ostavio ženu Aišu, sinove Mehmeda i Aliju i kćeri Abidu, Fatimu i Ajniju. Mehmed je imao sinove Ahmeda i Mustafu koji su umrli 1230 (1815), izgleda od kuge, i nisu iza sebe ostavili potomstva, a Alija je umro 1223 (1808), ostavivši iza sebe samo ženu Fatimu. Fatima je bila udata za nekog starenika porodice Muslibegovića i imala je sina Mehmeda a Ajnija za nekog Saliha Sefića i ostavila je iza sebe sinove Aliju, Ibru i Omera i kćeri Fatimu i Umiju. Iz navedenih dokumenata dalje saznajemo da je ova porodica stanovala u Sinanpašinoj mahali (na Mejdanu kod Male Tepe) kao i da je imala svoje ogromne posjede u Mostaru (Bjelušinama, Zahumu, Iličima, Opinama, Blagaju, Kosoru, Blatu, Dobriču, i kadilucima: Nevesinju, Stocu, Ljubinju i Počitelju).

Više ulaznih vrata nalazi se uzidana jedna kamena ploča na kojoj je sitnim talik pismom napisano pet stihova koji glase:

|                                      |                                      |
|--------------------------------------|--------------------------------------|
| قد سره خدا مرحوم و مغفور اوله        | نه صد هشتار تار نخنده بو محمود بابا  |
| شده دی اصحاب حمیت ایتدی معمود اوله   | خیلی دمدن تربه پاکی خراب اولش ایدی   |
| بذل همت تربه نك اعمارینه مأجور اوله  | اهل موستارک محاسن پرورانی ایلدی      |
| صاحب الحیرات ذواتک همتی مشکور اوله   | هم متین اولدی بو تربه هم اطیف المظره |
| مرقد محمود بابا اعمار قلندی نور اوله | فاتحه برله کلوب قرقردی یدی تار نخنی  |

۲۷ مایس سنه ۱۲۹۳

To u slobodnom prevodu znači:

Devet stotina i osamdesete godine (umro) je ovaj Mahmud baba, Bog posvetio njegovu tajnu, pomilovao ga i oprostio mu, Odavno je ovo čisto turbe dotrajalo, A sada su požrtvovni ljudi popravili ga, Oni koji cijene zasluęe mostaraca, Potrudili se da ovo turbe poprave, zašto neka budu nagrađeni, Ovo turbe je masivno i lijepa izgleda, Neka je onima, koji ga popraviše za njihovo veleduše hvala, Posjetioc neka prouči »fatihu« a kronogram mu reče.

»Neka bude popravljeno i svjetlo vječno prebivalište Mahmud babe«

27, maja 1293.

Grob šejh Mahmud babin nalazi se u sredini turbeta a na njemu je sagrađen sarkofag srednje veličine u koga su usadena dva nišana. Na glavnom nišanu, čija je glava izrađena u obliku šejhskog saruka, stoји isklesano i slabim »nesh« pismom napisano:

GAZI HUSREV-BEGOVA  
BIBLIOTEKA

ياالله  
المرحوم و المغفور  
محمود بابا

روحیچون العاتحه

سنه ۹۸۰

što u prevodu znači: »Bože, oprošteni i pomilovani Mahmud baba, neka mu je za dušu fatiha, godina 980.«

Mi nismo u mogućnosti da potpuno utvrdimo identitet ovog pobožnog šejha, jer u pisanim dokumentima ne nalazimo o njemu nikakva spomena. Zato smo prisiljeni da se obratimo narodnoj predaji, koja je ličnost šejh Mahmud babinu i njegovo turbe obavila raznim mistifikacijama a ujedno nam sačuvala i razjasnila porodično

porijeklo njegovo. Legenda tvrdi da je ovaj šejh Mahmud baba brat mostarskog vakifa Mehmed Koski-paše i potpuno ga identifikuje sa onim šejh Mahmud efendijom, koji se spominje u Mehmed Koski-pašinoj vakufnami. Legenda dalje tvrdi da je on dovršio izgradnju Mehmed Koski-pašine džamije i bio prvi njen imam kao i prvi šejh njegovog hanikaha. Na ovim dužnostima ga je i smrt zatekla pa je pokopan nedaleko džamije gdje mu se i danas grob nalazi.

Iz naprijed navedenog natpisa sa njegovog nišana da se razumjeti da je šejh Mahmud baba umro 980 (1572) godine, dakle na punih 45 godina prije dovršenja Mehmed Koski-pašine džamije. Ako uzmemo da je ovaj natpis tačan onda je navedena narodna predaja bez ikakvog osnova i od nekog prosto izmišljena. Ali o ovome je potrebno malo razmisliti. U godinu gradnje džamije ne možemo sumnjati dok u tačnost natpisa sa nišana možemo s razlogom sumnjati, jer ono ni po svojoj formi kao ni po formi svoga natpisa ne potječe iz 16 stoljeća.<sup>10</sup>) Lahko je moguće a i vjerovatno da su mostarci, koji su podizali ovu turbu i koji nisu znali tačan datum smrti šejh Mahmud babe, svjesno i namjerno stavili da je on umro 980 (1572) godine. U koliko usvojimo da je natpis na nišanu tačan onda, usljed pomanjkanja ikakvih drugih dokaza, moramo pretpostaviti da je ovdje pokopan neki bližnji rodak Mehmed Koski-pašin, vjerovatno neki njegov stric. U svakom slučaju ovdje je pokopan neki Mahmud Koskija, jer su sva predanja u tome složna a mi nemamo nikakvih stvarnih argumenata s kojima bi ovo tvrđenje pobili.

U Mostaru je u svoje vrijeme postojalo pet turbeta ali je ovo bilo i ostalo do danas najpopularnije. U ovom turbetu se je »muradalo« i sve do dolaska Austrije »zikir« činio. Pošto je zgrada tokom vremena oharabila mostarci su je za vrijeme vladavine Ali paše Rizvanbegovća 1293 (1876) godine iz temelja renovirali, kako to saznajemo iz natpisa kojeg smo naprijed izvorno citirali.

Na kraju je još vrijedno spomenuti da se Mehmed Koski-pašina džamija nalazi pod zaštitom države kao vrijedan arhitektonski i kulturni spomenik našega grada.